

ACC. NR M. 1738

Vaggvisor

1.

Tappa ja bort mi lelle skälleko
som hette röda Gullstjärna
Kling klang sa bjälla
långt nol i fjälla.
Där gol göken,
där växer löken.
där sjunger svala'
där är oss gott att vara.

11.

Vyssan lull,
kok gryta väl full,
det kommer tre svultne mågar
den ene är halt
Å den andre är blind
den tredje är bräten i låra.

eller:

Vyssan lull
kok gryta väl full,
dä kommer tre svultne mågar.
Den ene te mej

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

74 —

75

ACC. NR M.1738...

Å den andre te dej
Å den tredje te Karin ve Såga.

III.

Ro, ro sa'pytten te'räven
ha'du mött nån liten gosse på vägen.
Jag såg'en i går
han kommer i da'
han ri'r på e so
allt över e bro
Å håller i bägge de små öra.

IV.

Skata sitter på lagårdstak
sjunger för sina små ungar:
Va'ska ni få te mat i år,
Å fryser gör vi om föttera?
Vi ska fare åt Danemark,
köpe skor för pepparkorn,
Å katten blåser i silverhorn.

Fru Carlsson erinrar sig också delvis en visa vars
ständigt återkommande refräng var "Far ä inne, far ä inne."
Meningen med det hela var: En hustru var sin man otrogen, och
hade med sin älskare kommit överens om ett tecken, som skulle

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

75 ARKIV

76

sättas ut, när mannen var hemma. En gång hade hon glömt sätta ut detta, och när hon hörde Älskaren, som förresten var en munk, komma, hade hon inta annat att göra än att fläta in vad hon ville säga honom, i väggvisan, som hon höll på att sjunga för barnet.

O.P. Bylund är byskräddare i Torserud, Botilsäters socken. 77
Han har hela sitt liv bott i Torserud, varifrån också hans hustru är. Han är känd för att vara mycket språksam, men det såg inte så ut då jag besökte honom. Då var hans Johanna livligare. Men när han hade kommit i på talet om gamla tider så började även Olle Petter uppe på skräddarebordet komma ihåg ett och annat.

Av det som fru Bylund talade om är det endast hennes åsikt om Torseruds namn, som är värt att anteckna. Byn hette så därför att en kung Tor hade bott där i forna dagar, sade hon, och denne kung Tors grav lär ännu vara att se i en skogsås väster om byn.

Så övergå vi då till O.P. Bylunds meddelanden:

Lars i Häggedalen⁺ såg skogsrå när han höll på och tim-

⁺ Torp öster om Torserud nära Vänern.

Kung Tor

Värmland
Tas & Gillbergs bok
1925
ACC. NR M. 1738.....

Dubblätt
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
78 ARKIV

rade stugan. Han hade just fått upp innertaket och låg på det och skulle sova middag. Då fick han se ett grant fruntimmer som gick in i stugan, men hon dröjde inte länge, utan vände tillbaks till skogen igen. Då såg han att hon hade en lång svans hängande efter sig.

Skräddarn i Åstorp⁺ talade om att han hade varit i skogen en gång, och i ett enda tag var han inne i en kyrka och där var det jämt om julottan så han. Han stod där och tittade bra länge, och rätt som det var försvann kyrkan och alltihop," å då stog ja i Anners på Kackens⁺⁺ träanner-slip",⁺⁺ så han.

De hade mycket "skreppel" (skrock) förr och mycket av det sitter nog i än. När vi bodde i Häggedalen (se föreg. sid.), såg jag att Lars stack pekfingeren i tjärtunnan och strök tjärkors på jålmsdörrarna en skärtorsdag. Jag tror förresten att han var rädd för något hela den veckan. Han hade tjärkors på bodväggarna också och dessutom var han rädd för att släppa in någon främmande i lagår'n.

Skogsrå

"Vända syn"

Tjärkors

79

Dymmelveckan

Förgörning

⁺ Såväl Åstorp som Kacken gårdar i Södra Ny.

⁺⁺ Slip där medarna äro skodda med något segt träslag i st. för järn. Numera mycket sällsynta.

I Gunnarsrud¹ var det en kärring, när jag gick där och sydde, som hade mycket "skreppel" för sej med lagårn. Hon hade både tjärkors och stål över korna och ingen främmande fick komma in där. Jag hade vart med pojkarna hennes inne en gång, när jag var där, och när vi kom in igen och jag skulle till att sy, för vi hölls och sydde till jul, så örfilade hon opp dem och skrek: "nu ska ni få se, att varenda ko blir skämd för oss."

Olle Petter i Bråten² trodde sig aldrig till att ta bort allt spannmål ur boden, utan han skulle allra minst ha så pass mycket som en full näve kvar, annars skulle han aldrig få någon säd mer, trodde han. Han skulle alltid ha något kvar i penningpungen också, om det så inte var mer än en ettöring och den spottade han på.

Han villa aldrig heller, att någon skulle komma in i fähuset och när han tog ifrån plogen eller harven tordes han aldrig låta skäckerna ligga öppna, utan lade dem alltid i kors.

Han hade mycke väderleksmärken den där gubben. Om det var vackert väder på vafferdagen väntade han sej ett gott år. Han påstod också, att det aldrig kunde vara mulet en hel lördag, utan att det alltid var så pass mycket solsken, så att en prästkrage hann att bli torr. "Se prästkragen ska tvättas på

1. I Södra Ny. 2. I Botilsäter.

ACC. N:R M. 1738.....

Dubblott
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

81

Väderleks-
märken

lördagen och den är tvungen att bli torr," sa han. Ett annat
märke som han hade också var:

Aftonrodnad - klår natt

Morgonrodnad - våt hatt.

Han menade det, att om det var morgonrodnad så blev det alltid
så pass mycket regn under dagen, så att en hatt hann bli våt.

Festseder

Hela hösten gick vi omkring i gårdarna och sydde, för
alla skulle ha något nytt till jul. Vi brukade aldrig bli färdiga
förr än jämt till helgen, så jag har varit på många olika
ställen och firat Lusse. Till dess skulle de ha all slakt färdig,
och så var de oppe på ottan och smakade av det. När de gav
korna på lussaftan, så skulle de säga till dem.

"Ät väl, å trivs väl

de ä' Lusse i otte."

Till jul var det mycket arbete som skulle göras undan.
Trösk och vävning och skomakeri och skrädderi och allt möjligt.
Men så var det hälg också när julen kom.

På julafton hade de alltid långhalm på golvet. Det var
ett ungefär fotshögt lager, som fick ligga kvar tills över ny-
året. Förr än den halmen kom in tyckte man inte att det var nå-
gon jul. Medan de satt vid julbordet och åt hade de alltid en

Lucia

82

Julseder
Julhalm

ACC. NR M. 1738.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

82

Julbrasa

Julbröd

stor brasa i spisen. De hade alltid öppna spisar på den tiden.

På julbordet låg alltid en julhög. Den innehöll vanligen ett par kakor och en ost och överst låg alltid "julbocken", den var utav vetedeg.

Skiss: Julbock.

Se originalet sid. 82.

83

Julmat

De dukade aldrig av bordet på julkvällen utan alltihop fick vara kvar till julmorgonen. Då kokade de om gröten och åt den innan de gick till kyrkan. Osten och julbocken fick ligga kvar till efter nyåret.

Julotta

På julmorgonen skulle så många som kunde komma ifrån till "julottekyrka" och på vägen dit begagnade de tjärbloss. När de kom ifrån kyrkan - de kappkörde hem, för den som kom först skulle först få skörden bärgad - så tog allt husfolket varandra i hand och önska varandra lycka, det var allt något bestämt som de sade men jag minns det inte nu, för det var allt i min tidigaste barndom, jag hörde det. När de hade ätit skulle alla gå och lägga sej och "sova för god skörd." Då skulle det vara alldeles tyst, men det blev långsamt för ungdomen, så vi brukade allt smita ut. Annars var det aldrig brukligt, att de gick och hälsade på varandra i stugorna på juldagen.

Kappkörning

Julhälsning

Sova för
god skörd

an

Värmland
Ed Näs & Gyllberg
1775 1775

cyrt. Olle Lindberg

ACC. NR M.1738...

Dubblota
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På nyårskvällen skulle varje ko ha en hel havrekärv, all-
som på lussemorgon. Efter nyåret tog de till julosten, förut hade
haft en annan ost som de hade ätit utav.

84
Nyår

Efter vafterdagen gjorde de aldrig något vid eldsken. Den
dagen skulle de också gå och lägga sej innan solen hade gått ner.
Kvällen före kallade ^{de} för "trankvällen" och då skulle de springa
trana. Då sprang ungarna barfota tre gånger runt ikring stugan,
vilket snön var borta eller inte. Jag var med om det, när jag
var riktigt liten.

Vårfrudag

Trankväll

Springa trana

Första maj räknade de nästan som en huldag också. Då skul-
le de skaffa sej mærg i benen och för att få det äta ägg. Det var
en i Kvaldersrud som hette Blom, och han höll vad på en liter
brännvin om, att han skulle äta opp ett tjog ägg, och det gjorde
han också fastän de var hårdkokta. Men han fick lov att stryka
smör på vart ägg för att få ner dom.

1 maj
Äggätning

85

När midsommaren var över, så var det långa söcknen ända
fram till Lusse. Det enda avbrottet var emellan 24 oktober och
1 nov. för då hade allt tjänstefolk ledigt. De staddes alltid på
ett år ifrån 24 oktober, men de började aldrig den nya tjänsten
förrän 1 november så då var det frivecka.

Frivecka

Både i Torserud och Kvaldersrud och Finserud har de by-
fogde. Här i Torserud väljer vi en ny för vart år i julhelgen. Alla
papper får vara kvar på ett och samma ställe år efter år, så de

Byfogde

så de följa inte med byfogden utan han vet alltid var de finnas, 85
så han kan gå dit och se på dem när det behövs. Nu har ju byfog- Byfogde
den egentligen ingenting annat att göra än att ta ut och betala
gemensamma skatter, och det är ju inte många. Förr hade han mer
att göra.

Gustav Andersson, Källås, är den som har 86
meddelat mig mest ifrån Botilsätters socken. Han är nu över 70 år
och är född i Järnerud i sochnens nordvästra del, medan Torserud
där den föregående ägaren var bosatt ligger längst österut i sam-
ma socken, nära Vänern. Botilsäter är för övrigt den största av
socknarna på det egentliga Näset och sträcker sig tvärs över
halvön från Störvänern till Dalbosjön.

Gustav Andersson berättar huvudsakligen om seder och
bruk i hälg och söcken.

På hösten var Lusse den enda högtiden. Då skulle de gå
opp redan vid fyratiden och få kaffe och se'n en väldig frukost
med fläsk och risgrynsgröt, de skulle liksom proväta, för då var
slakten undangjord till julen. Se'n de hade ätit gick de och lade
sig och kom inte opp igen förrän frampå förmiddagen. När de gav
korna den morgonen så skulle de säga till var och en: "Ät väl
och trivs väl, då ä lussate i otte."

Annars gick de opp så där vid tre-fyra tiden var dag,
för de brukade "ottetröska." De ville ha all trösk gjord före jul.

Lucia

87

Ottetröska

På julaften åt de alltid lutfisk och risgrynsgröt så långt tillbaka som jag minns, men dessutom hade de särskilga julbröd och utav dem var bocken (S) och oxen (S) de viktigaste.

87 ARKIV
Julmät

Skiss: Julbock och juloxe.

Se originalet sid. 87.

De fick ligga kvar på bordet hela julen och gömdes ända till första maj.

På julmorgonen skulle hästarna få smaka på julmaten och sedan brukade det bli kappridning till vattendammen, för de trodde, att det var grädde på vattnet under julnatten och de hästarna, som kom först fick det bästa och blev starkast.

Hästarna få
julmat
Grädde på
vattnet
88

Se'n blev det kappkörning hem från julottan, för de trodde, att den som kom hem först, skulle först få in säden. Så för det kunde det hända, att somliga inte alls gick in i kyrkan, utan vände med detsamma för att vara säker på att komma hem först.

Kappkörning

Fram på förmiddagen på juldagen skulle alla gå och lägga sig för att sova "läjahavre". De trodde, att ju längre de sov, desto längre skulle havren bli och helst ville de ha den så lång så att den skulle "läja sej" (lägga sig) och det var för det, som de kallade det att sova "läjahavre".

Sova "läja-
havre."
an

ACC. NR M. 1738.....

IDubblöte
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De räknade att julen varade till tjugondag-Knut. "Tjugondag Knut kör jula ut" brukade de säga. När de då skulle köra ut julen, så brukade de supa sej riktigt fulla.

88

Knut

Trankväll

Kvällen före Vårfrudagen kallade de Trankvällen, för då kom tranan hit, trodde de. Då skulle de "springa trana". Det gick till så att de skulle springa barfota runt lagården. Det skulle vara för att inte fötterna skulle spricka sönder på dem sen, när de började gå barfota. De sprang trana vilket snön låg kvar eller inte.

89

Springa
trana

Härda
fötterna

Efter Wafferdagen arbetade de aldrig vid eldsken; det var för att inte äventyra grodden, sade de.

icke arbeta
vid ljus..

På första maj räknade de att det var den första vårdagen och då skulle de "äta och dricka mærg i benen" sa de och då gjorde de ingenting annat på hela den dagen. Då skulle de ha brännvin och dessutom var det storkalas. Då skulle de ha kvar utav julbrödet också - det var de två bröden, som de kallade "bocken" och "oxen". Dem tog de då och blötte upp i dricka- de hade alltid nybryggd dricka till första maj - och så skulle var och en ha en bit utav den.

Äta mærg i
benen

Såkaka och
såöl.

På Valborgsmässokvällen tände de förr alltid eldar, men när jag var barn hade de börjat sluta upp med det, så att det var inte så vanligt.

Valborgsmäs-
soeldar
90

På Peregrinus-dagen skulle de gå man ur huse till skogen och "ropa Peregrinus." Det var för att fösa bort vargarna, som de

Peregrinus

kallade för "Peregrinus svin." Då gick de i skogen hela dagen och skrek: Peregrinus svin, ge dej i väg.

90

Peregrinus
svin.
Vargjakt

En gång, men jag kan inte säga bestämt om det var på en peregrinus dag, skulle de fösa bort alla vargar som fanns på Näset och därför satte de ihop en skallkedja vid Segmon, som räckte över hela Näset ifrån Vänern till Harefjorden. Sen gick de åt söder och drog ihop kedjan mer och mer, men när de kom längst ut på "Nästippen" (skämtsamt benämning på Värmlans Näs sydligaste udde. Upptecknarens anm.) så lär de visst bara haft en hare innanför kedjan. Så det lyckades ju ingenting vidare med den skallgången.

Under midsommarnatten hade de alltid dans och majstång. De brukade ha en stor gemensam majstång vid varje by och mindre vid varje gård.

91

Midsommar

Efter Peregrinus släppte de ut kreaturen. När de hade ut dem första gången skulle de ha stål i lagårdströskeln. Jag har bara sett på ett ställe att de hade stål i tröskeln, när de släppte ut fåren, men jag hörde talas om, att det förr alltid hade varit brukligt för både kor och får.

Korna släppas
stål i trös-
keln

När en ko var nyburen, så skulle det vara så nyttigt att ha stål i dricksvattnet, när hon skulle dricka första gången. Det har jag varit ögonvittne till en enda gång. Det var uppe i Fågelvik, som jag såg en gång att en piga lade en stor stoppnål i vat-

Stål i
dricksvattnet
för nyburen
ko

tenhinken, när hon första gången gav en ko, som hade kalvat strax förut.

Stål var bra mot all slags trolldom, men särskilt sådant stål och järn, som man hade hittat, var nyttigt. De brukade ha hästskor över stalldörrarna och det var alltid sådana som de hade hittat.

De hade alltid tjärkors i lagårdarna över ingångsdörrarna och dyngdörren och fönsteröppningarna. Ja egentliga fönster hade de ju inga utan det var bara små gluggar, som de stoppade halm i om vintern. Men det var i alla fall särskilt viktigt att tjärkorsen voro i ordning till påsk.

Det var ett ställe i Järnerud, där jag minns att de botade diarré hos korna på det sättet att de tog gödsel i handen och gick ut och slog den med all kraft i väggen mitt framför där kon var bunden. De hade nämligen inte korna vid foderbord, såsom de har nu, utan de stod bundna längs väggarna .(Se plan s.95

De var ganska styva att räkna ut hur vädret skulle bli. Och en del av de märkena har de i behåll än. Noaks ark kallas ett moln som brukar visa sig på eftersommaren det är strimmigt och ser bra mycket ut som borden på en båt och det är därför de kallas så. På Noaks ark brukade de se hur vädret skulle bli. Gick han ifrån öster till väster eller tvärt om så blev det uppehållsväder, men om han gick ifrån norr till söder så blev det regn, för ifrån norr till

91

Hittat stål
bäst
92

Tjärkors

Sätt att bota
diarré hos
kor

93

Väderleks-
märken

"Noaks ark"

söder rinna alla strömmar.

På Vintergatan såg de hur vintern skulle bli. Det är vissa "avbrott" på henne ibland, och vart sådant avbrott betecknade att snön skulle gå bort. De kunde alltså se hur många snötäcken som skulle tagas bort under lenväder.

Om det snöade på trettondagen skulle det bli tretton snö- yror till under vintern.

Om det frös natten till fyrtio martyrer så skulle det bli fyrtio frostnätter till innan våren. Men de tog märke på Gregorius natten också. Var det då lenväder så minskades frostnätterna med hälften. Alltså blev det då tjugu stycken.

"Jag minns att de talade om några särskilda märken på "gamla vafferdagen", men jag fick aldrig någon riktig reda på dem, och jag tror att de egentligen hade slutat med att lägga märke till den dagen redan när jag var barn."

Regn på sjušovare betydde att det skulle bli regnigt i sju veckors tid. Men om det regnade på Olovsdagen, så ökades de regniga veckorna med två. Det kunde alltså i värsta fall bli nio regniga veckor i följd.

Det var en gubbe i Järnerud som var styv att spå väder. En gång kom han hem på Andersdagen och då spådde han slask till jul, för det var kallt den dagen och

"Andersmäss slask ä julebrask;

Andersmäss brask ä juleslask."

Vintergatan

94

Trettondagen

Fyrtio
martyrer

Gregorius

Gamla vår-
frudagen

"Sjušovare"

Olovsdagen

95

Andersmäss
och jul

sa'de. Emellertid var det väldigt kallt hela julen till ett par dagar före Knut. Då kom den där gubben hem och skröt av att han hade fått rätt i alla fall.

Skiss: Plan av boningshus och ladugård
vid Humledalen. (sid. 97)

Se originalet sid. 95.

I en mycket ålderdomlig gård nere vid Vänerns strand, som heter Humledalen, bor den bäste av alla min meddelare Gustav Jonsson, som nu är åttio år gammal. Han är född i Berg i Millesvik och har under årens lopp flyttat mellan olika herrgårdar som rättare eller arrendator tills han för omkring femton år sedan slog sig ned i Humledalen. Fastän han flyttat många gånger har dock aldrig bott längre bort från fädernehemmet än i Södra Ny, om man undantager en sommars vistelse i Tveta socken som emellertid också hör till Näs härad. 96

Gustav Jonsson är trots sin höga ålder en mycket god sångare, vilket gått i arv till hans son Alfred och dotter Maria. Även hans hustru lär ha haft god sångröst men nu är hon för svag för att låta höra sig. Sonen Alfred deltar varje år i annandags-sjungningen, som ännu är allmän blnd ungdomen inom samtliga socknar i Millesviks pastorat. (Millesvik, Ölserud, Botilsäter och Eskilsäter) eller den sydliga och av moderna kommunikationsmedel av Värmlans Näs. 97

Som ovan antytts, är Humledalen en mycket ålderdomlig gård. Boningshuset, omkring 150 år gammalt borde få anses typisk för de mindre bondstugor som stannat på vägen fram till långstugutypen, varför plan här nedan bifogas. Golvet i stugans samtliga rum äro avkluvna stockar. Spislarna äro öppna. Av ladugården mycket gammal- finnes plan på sid. 95.

Skiss: Boningshuset vid Humledalen från nordsidan.

Se originalet sid. 97.

Av det, som Gustav Jonsson meddelat börja vi med sägnerna: 98

Finnman¹ han var gårdssmed på Forsvik² och så kolade han sina smideskol själv, och så hade han en till hjälpen. Så en kväll så hade de sutte i kojan och supit och den där som Finnman hade med sej han tordes inte ligga ytterst se'n på natten, än det fick Finnman göra själv. - Han hade inte legat länge förrän han fick se att milan stod i ljusan låga, så han stack i väg ut och börja ösa kolstybb på milan, men det brann lika friskt hur han öste. Då fick han se att "skogsråa" stod på andra sidan milan och hade dragit upp kjolarna och stod med bara ändan emot elden och värmdes sej. Han tog till att skälla på henne och sa att hon skulle ge sej dän "annars ska'ja slå spaen i aschele på dej" sa'n. Men det hjälpte inte. Då visste han sej ingen annan råd än att han skrek till honom som var inne i kojan: "Kom hit med bössan så vi

Skogsrå

Sätter eld
på milan

ACC. NR M. 1738.....

får skjuta på fan-stygge, när ho inte vell ge sej i väg". Men då blev det fart på henne för skott det är det enda hon är rädd för. Se'n stannade hon inne bland buskarna och gav till ett gap-skratt åt dem och med detsamma låg milan "like tocka", som om det aldrig hade varit någon eld i henne.

Anm. ¹⁾ Finnman lär ha varit soldat för hemmanet Finnerstad. ²⁾ Forsvik, större herrgård i Botilsäters socken.

Det fanns allt så mycke otyg förr i världen men jag har aldrig sett henne, för det är inte alla som ser sånt där. Men det var allt många som råkade ut för henne. Det var en dräng när jag var liten som blev så förvillad utav skogsråa, så han blev så stollig så två man inte kunde hålla'n. Det var inget annat att göra än att lägga'n på backen utanför stugan och skjuta över honom. Det var det enda som hjälpte.

Nej, när jag körde posten, och annan skjuts med förresten, 100 när jag tjänte hos gästgivar'n i Torp¹⁾, så gick det allt "kalla uschlingar" efter rygen på mej när jag for i hultena där söder om "Röllanne (Råglunda)²⁾ för där brukade skogsråa hålla till. Men jag såg henne aldrig, men gästgivar'n han var "syn" han, så han såg henne.

Det var en kväll då vi hade vart på en utmark och arbetat och skulle gå hem till kvällen. Då gick vi igenom en skog och då ryckte han mej intill sej på ett ställe, för han gick invid mej,

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

99 ARKIV

Rädd för
skottMilan slock-
nar när
skogsfrun
flyr.Dräng för-
villas av
skogsrå.
Skjutes över
honomStälle där
skogsrå hål-
ler till

"Vara syn"

men han sa inte vad det var förrän dagen efter. Då talde han om, att skogsråa hade varit jämt på den sidan av vägen, där han gick. Det är den enda gången jag vet bestämt att jag har varit riktigt nära henne. Och hur det är, för hon vill gärna göra folkvillad.

Det var en som hette Smed därför att han var soldat för Smedslätten³⁾, som aldrig kunde gå igenom en skog utan att hon kom och förvillade honom.

En som alltid blir förvillad

Men far hans hette Nils Vikström och han bodde i Millesvik. 101

Han såg henne mycke han mense han var kontant med henne, så honom gjorde hon aldrig något ont men hon var ju retsam emot honom med. Vara "kontant" med skogsrå

Anm. ¹⁾ Torp, större gård och f.d. gästgiveri i Millesvik.

²⁾ Råglända, f.d. tingsställe i Botilsäter. ³⁾ Smedslätten, by i Botilsäter.

En gång skulle Nils Vikström fara till Dal och finmala¹⁾ och han hade stämt möte med en annan vid gästgivaregården i Torp, som han skulle göra sällskap med, men han kom inte, så han trodde att den andre hade farit före, och därför for han ensam. Men när han kom till ett ställe i By socken som de kallar Ponglätta blev skogen så hög så han knappt kunde se topparna på den, sa han, och så på en gång föll bägge skacklarna i backen för honom, så då begrep han vad det var fatt. I alla fall så grejade han väl i hop et så att han kom fram till Säffle, och där skulle han beta.

ACC. NR M. 1738

Doublett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

101 ARKIV

102

Anm. Se sid. 8.

En annan gång gick Nils Vikström ner till Hjälleskateviken¹⁾ och skulle hugga upp en gammal båt, som han hade liggande där, för han skulle använda virket till att göra fioler av. När han då gick i skogen så fick han se så fina spår i snön, för det hade nyss kommit litet snö, och med detsamma så blev skogen så väldigt hög och strax efter fick han se skogsråa framför sig på vägen. Men strax efteråt gick han upp i en tallbacke, så han tog sej förbi. När han hade huggit upp det han tyckte passade och skulle plocka upp virket så kom hon fram till honom, för då hade han ställt yxan ifrån sig, och den var hon rädd för. "Vad gör du här Nils" - sa' hon. "Det ser du väl det" fräste han till åt henne, för han var arg för han fick aldrig vara i fred för henne. I alla fall så gick hon där och snodde omkring honom, och han "tjåvade" (trevade) efter yxan, för han tordes inte ta ögonen ifrån henne för då hade hon gjort något rackartyg. När han fick tag i yxan så gick han efter henne och hon gick ur vägen. "Låt bli det där du Nils, för jag har i alla fall varit bättre emot dej än emot många andra", sa' hon till sist. Då tog han ner yxan, och då for skogsråa till skogen och skrattade så att det skallade i bergbackarna.

Fiolmakeri

Skogsrå

Rädd för
stål

103

1)
Anm. namnet efter herrgården Hjälleskata invid Millesviks kyrka.

103

Nils Vikström såg allt sjöråa en gång också. Det var han och ett par Millesviksbönder till, som hade varit till Dal och malt, men den gången hade de farit sjövägen och så hade de väl brännvin med sej kan jag tro, så de gick i land på en holme i Hjälleskateviken och där la' de sej och sov. Om en stund vaknade Nils och hörde att det var någon som skrek "Far i land, Nils." Då fick han se att sjöråa satt invid land i en halv båt, för det hade hon alltid. "Det angår dej inte," skrek Nils. Strax efteråt så skrek hon igen: "Far i land, Nils." Hur det var så började de väl dra örona åt sej gubberna, och de for i land i grevens tid, för på det lilla avståndet som var kvar hann det till att blåsa upp så att de for flera famnar opp i land med både båten och mälden, sa' de.

Sjörå

Varner för
storm

104

Den där Vikström hade en son som kallar sig smed för att han var knekt för Smedslätten i Botilsäter. Han blev alltid förvillad av skogsråa men det kan nog hända att han skyllde på henne sådant, som hon var oskyldig till också, för han såg dåligt. Annars var han förfärligt stark den karlen. En gång, när han bodde i Tveta, så kom det bergslagingar in där han bodde - de skulle till Åmåls markna'n. De var fulla de där och började på och bråka. De var en hel hop men Smed han tog två och två, en i var hand och slog

Stark man

Marknadsliv

ihop dem på gårdsplanen. Där fortsatte de med att bråka, men Smed gick ner mitt i hopen och fick tag i ett trosskärreskrov. Det höll han i skacklarna och svängde det runt och sopade rent på gården med det. Se'n kom Smed till markna'n i Krlstad och då mötte han de samma bergslagingarna på västra bron och de vek undan och han hörde att de viskade: "Där kommer den där starke faen, som klådde oss i Tvet -socken."

Till Karstads^{1/} marknaden kom det alltid mycket finnar och de kunde hjälpa folk med både det ena och det andra. Finnar

Det var en bonde i Ölserud som hade slaktat en gris, men på natten blev han av med allt fläsket. När han kom till markna'n i Karlstad, så frågade han en finngubbe hur det var med den saken. Finnen tittade i vatten och så fick han se vem det var som hade tagit fläsket. Då frågade han Ölserudsbom om han ville se honom också - Nej det gör detsamma.- Skall du ha fläsket tillbaka då? - Nej, det kan också vara - Vad skall jag göra med tjuven då; skall jag raka'n? - Ja, det kan du göra. När sen Ölserudsbom kom hem fick han se att bror hans hade blivit barskallig. Se tjuven i vattenglas

När Frykberg var kyrkoherde i Millesvik så brukade de se, 106 varenda natt nästan, fyra svarta karlar som gick och bar en kista över gårdsplan vid prästgården. De var allt rädda där på gården och trodde att det var spöken men kyrkoherden trodde inte riktigt på de där spökenä, för han märkte att rågen gick åt for-

ACC. NR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

106
tare än den skulle. Därför passade han också på att fråga en finn-
gubbe om saken, när han kom till en marknad i Karlstad. Och han
fick gubben att ställa så att alla fyra tjuvarna skulle komma till
prästgården och bekänna. När prästen sen var på hemväg och kom ner-
åt så sa han till kusken, att han skulle vänta litet utanför
innan han tog ifrån för rågtjuvarna skulle komma med detsamma. och
knappt hade prästen gått in förrän de kom och gick efter honom in
allesammans och kusken kände igen varenda en. De hade inte fått nå-
gon fred förrän de hade bekänt.

Det var allt fler än finnarna som kunde sådana där kons-
ter förr. Vi fick lov att slakta en ko här för en tid sedan för att
hon hade fått något i sej, en nål säkert, men förr i världen kunde
de mäta bort sådant där det vet jag exempel på. Men hur kärringarna
bar sej åt när de gjorde det, det vet jag inte för de skulle vara
ensemna.

Men nog fanns det mycket "skreppel" (skrock) också det
kan jag inte förneka. När de skulle slakta en gris så var de tvung-
na att kasta in något i svinhuset, när de ledde ut honom för att
inte huset skulle bli tomt.

På Kockarebol i Bro socken vet jag att jag såg att de
ledde en gris tre gånger runt bänken innan de tog död på honom.
Jag frågade dem varför de gjorde så, men det svarade de ingenting
på.

107

Väta bort
något vasst

Seder vid
slakt

ACC. N:R M. 1738

Det var många som skulle ha nya tjärkors till påsk för trolldoms skull på lagårdsdörrarna och så var det många som tog in rönnspon i lagården om våren och lät dem sitta hela året, för att inte korna skulle bli skämda. "Ja, de ä allt sanning ja säger. Det är sånt som ja har sett." Jag har ju tjänt dräng i många, många år, så jag vet tämligen bra hur det gick till både på det ena och på det andra stället både i Millesvik och Ölserud och i Botilsäter med förresten för jag har allt varit där med. På den tiden stadde de tjänstefolk på ett år och om de gick ur tjänsten innan året var slut, så kunde de skicka länsman efter dem så det var bättre ordning då än nu. Vi tog alltid städ ja ifrån den 24 oktober men då hade vi frivecka, så vi började aldrig förrän den 31 oktober och dessutom hade vi alltid fritt om vi ville gå till marknad, vilket vi nu gick till Åmålsmarkna'n eller Karlstadsmarkna'n eller bägge två. Annars så hade vi ingen söckendag fri mer än tredjedag jul, men man hade't ju alldeles som det andra folket på gården, så det var ju inte så farligt ändå.

På lusse morgon t.ex. så kom fruntimren ner till drängflygeln med kaffe vid tre-fyratiden. Då var de utklädda och hade ljus med sej och den ene bar brickan med koppar och bröd och den andra bar kaffe och socker och grädde. Se'n, längre fram på morron, så skulle alla ha med av den stadiga frukosten, för

Doublet
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES.

107 ARKIV

Tjarkors

Rönn som
skydd mot
"skämning"
108

Städja

Frivecka

Marknads-
fritt

Lucia

109

på Lusse skulle de smaka på allt det de hade nyslaktat på hösten. Och så tog de hem brännvin då till den hæljen. På torpstäl-lena flyttade de ofta fram lussefirandet till nästa söndag för att kar'n i huset skulle få ledigt efteråt, för om lusse var på en söcken så var han ju tvungen att gå till herrgården efter det han hade ätit och supit.

109 ARKIV

Lucia

På julaftonen, då slutade vi arbetet, när de ringde in hælgen, och när vi då kom hem, då hade de gjort i ordning i köket och lagt halm på golvet och gjort i ordning julbordet. Mitt på bordet låg det en jülhög med vanligt bröd och en juloxe och allra överst en julost. Och så hade de bryggt öl och tagit hem brännvin. Och så hade de stöpt riktiga ljus, annars lyste de sig mycket med stickor på den tiden.

Julafton

Julbordet

Juloxe

När jag tjänte på Torp, så tog gubben in ett kar, som han hade havre i, och så tog han av all maten, som fanns på julbordet, och blandade med havren och så hällde han i brännvin och allt det där skulle hästarna ha på julmorgonen och det tyckte de om skall jag säga. Annars så skulle all maten stå kvar på julbordet över natten, men jülhögen den fick ligga kvar över hela julen.

110

Julmat åt
hästarna

På julottan var hela socknen i kyrkan. Många utav gubbarna hade litern ute i kyrkstallet och rätt som det var stövlade de iväg ut och tog sig en dragare. Sen keppkörde de hem, och den som kom först hem fick först skörden bärgad. När

Julotta

Värmland
Näsoch Gillbergs Ld
1925

ACC. NR M.1738....

1925 Olla Rindskog

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

de kom hem så åt de först och se'n gick de och lade sej.
Men de fruktade allt Gud mer då än vad de gör nu. För nog
var ungdomen uppe på annandagsottan också och gick ifrån det ena
huset till det andra och sjöng, men i alla fall så var de i kyr-
kan se'n på dagen. Den där sjungningen var jag med om många gån-
ger. När vi kom in på ett ställe så sjöng vi först:

Gode morgon, gode morgon båd'herre ocg fru

Gud give er alla en fröjdefull jul.

Se'n sjöng vi första värsen på "Nu segrar alla trognas hopp",
och se'n sjöng vi julvisan. Den var lång - hela tretton
vers - men vi sjöng den helt och hållet:

Guds son är född i Betlehem på denna dag
alltefter Guds eget välbehag
han vordet kött,
av blottan gunst och nåde
är han oss sänd till fjälp och tröst
och haver från all våde
all världen återlöst.

2.

Ack himlabrud!

I änglar och härskarorne

örkunnar frid på jordene

"SovaARKIV
läjahavre"

110

111

Annandags-
otta

ACC. N:R M. 1738

och prisar Gud
med edra änglatungor,
med harpors och basuners ljud
så hjärtelig lovsjunger
och priser Herren Gud.

3.

När änglars kor
betygade sin stora fröjd
och sjöngo Gud i himlens höjd
med glädje stor,
då är den aldrig värdig
att nånsin äga mål och ljud,
som nu ej vore färdig,
att prisa Herren Gud.

4.

Ack kärleks Gud!
När jag din godhet tänker på,
mitt hjärta villigt brista må.
All kärleks Gud,
som så har älskat världen
att Du Dig själv i döden gav
och undergick den färden
att helga så vår grav.

IDubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

111 ARKIV

112

5.

Av hjärtans fröjd.
Nu låt oss alla vara glad
Och med de herdar gå åstad
med hjärtans fröjd
och följa stjärnan efter,
som är vår Guds ords klara ljus,
till Herrens helga hus.

6.

De vise män och hedningar
av Österland de kommo
ifrån Midian till Betlehem
uppläto sina håvor
med största hjärtans rörelse
och skänkte honom gåvor
guld, myrra rökelse.

7.

Välkommen hit,
Min Gud, min bror, min själavän
till jorden ifrån himmelen!
Välkommen hit
Fast dina lemmer späda
i krubban lades ned på strå

ACC. NR M. 1738

vill dock din kärlek gläda
var hälst dig skåda få.

8.

Din nedrighet
skall göra mig i himlen lik
och Dina helga änglar lik
i evighet.

Du velat Dig förnedra
på det Du oss upphöja må.

Vad kan oss mere hedra
än livets krona få.

9.

Låt oss begå
och fira så vår julefäst
att Jesus själv må bli vår gäst
jag önskar må.

Du kan oss icke fela
välsignelse i råd och dåd,
när han oss vill tilldela
sin kärlek och sin nåd.

10.

Hans stora namn
det Jesus är en frälsare,

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

114 —

115

ACC. NR M. 1738

en mänskovän, en älskare,
det är hans namn,
Det namnet även nämndes
och första gången taltes om,
när Gabriel utsändes
och till Maria kom.

11.

På detta namn
beror och all vår salighet
som skriften noggsamt säga vet.
På detta namn
Skall alla släkten verda,
som uppå jorden finnas må,
välsignade och sparda
och livets krona få.

12.

För Jesu död,
låt oss vår tid väl akta på
att ej vår lampa slockna må,
för Jesu död.
När brudgummen månd komma
att våra lampor brinna må
och vi med alla fromma
i salen få ingå.

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

115 ARKIV

116

Den visan lärde jag mej när jag var liten och jag har lärt många andra den. Men nu är den allt bortglömd. Somliga sjöng Staffansvisan också. Den började:

Staffan var en stallerdräng, stallerdräng
vattna sine fålar fem, fålar fem.

Allt för den ljusa stjärna.

Ingen dager synes än men stjärnorna på himmelen de blänka.

Jag var allt med och sjöng den visan också ibland men den tyckte jag icke så mycket om, egentligen var det en skojarvisa. Så jag tyckte allt bättre om den andra och sjöng helst den. Det var vackrare melodi på den också. (Melodin upptecknad å sid.). Nu när de går så sjunger de inte någon utav dem utan nu sjunger de psalmer istället. Vi hade "ljusa stjärna" med oss också, men det var jag aldrig med om. Emellertid så blev vi alltid inbjudna där vi hade sjungit och fick en sup eller någon annan fögnad.

Vi drängar hade fritt på tredjeda'n också och på onandag nyttår. Men på tjugondeda'n skulle vi vara med och supat ut julen. Då först smakade de på juloxen och julosten.

Juloxen åt de inte opp, utan den gömde de till första maj. Då kom de ut med den till oss-till aftonvardsdags var det på Torp (Millesviks socken) men på Averstad (Ölseruds socken) var det visst på middagen - vi brukade hålla på med vårarbetet, men

116

117

Staffansvisa
och
julvisa

"Ljusa
stjärna"

Knutsgille

Såöl på
första maj

Van

ACC. NR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

117 ARKIV

Såöl på
första maj

första maj var en kalasdag, så då brukade vi få fritt vid af-
tonvårdsdags. I alla fall så hade de bryggt öl till dess och i
det blötte de upp det som fanns kvar av juloxen, och så skulle
vi ha en bit var.

118

Men det var bättre om jularna förr än det är nu.
Då var det sammanhållning. När jag var på Averstad, så ställde
vi i ordning med en julbal där och satsade två riksdaler på man.
Sen när vi gick med spelmannsskålen, så fick vi 75 riksdaler i
den, och herrskapet gav oss fritt hela den dagen, och så fick
vi kaffe och bröd och brännvin av dem. De bar hela fången med
bröd till flygeln, där balen var. När vi då fick så mycket pen-
gar i skålen, så kunde vi göra en julbal till, och då gav de oss
fritt hela eftermiddagen. Och när man kom till herrskapet med
"den ljuse stjärna" så var de också så glada och gemytliga och
bjöd på traktering. På det tyckte de mycket om.

(Sånger och melodier upptecknade efter Gust.
Jonsson och hans son Alfred Larsson (faderns fullständiga namn
är Lars Gustav Jonsson) återfinnes på sid.)

Handlanden Ivan Schyman i Nolby är livligt intresserad av hembygdens gamla minnen. Han är också ordförande i Näs-Gillbergs hembygdsförening. Av efterföljande, som han meddelat mig är det mesta från hans hemtrakt i östra delen av Ölseruds socken (Grimbråten). Hans nuvarande boningsort ligger i By socken och en del av anteckningarna äro därifrån. Som vanligt göra vi början med de rens sägnerna.

Jätten i Jättåsen. (Jfr sid. 32 - 33 Och
sid. 38 - 39.)

Vid Grimbråten i Ölserud är det ett berg, som de kallar för Jättåsen. Där skall det ha bott en jätte förr som var väldigt rik. Han hade många getter och dem vallade han själv i skogen men en gång kom en av dem bort så han fick lov att ge sej iväg och leta efter den. Det var en gumma, som hette Ingrid i Grimbråten som hade fått tag i geten och satt in den i sin la'gård och det talade hon om för jätten men han var så stor, så han kom inte in där utan gumman skrattade ut honom emellertid så fick han geten tillbaka.

En annan gång kom jätten till Ingrid och ville låna en kittel för han skulle koka korv. Det fick han men när han kom tillbaka med kitteln, så ställde han den på stugtaket, så gumman fick klättra dit efter den. Han hade lämnat kvar en smak-

bit utav korven, men den var gjort utav sådant som hade varit i tarmarna på göten som han hade slaktat, så det fick hon inte mycken glädje av.

Vid den tiden byggde de kyrkan i Ölserud, och när den blev färdig, så fick jätten aldrig fred för klockorna. Han kastade en sten mot kyrkan men han kastade för kort. Då blev han arg och gav sej iväg längre norrut.

Så var det några Ölserudsbör, som skulle fara sjövägen till Borgvik och mala. När de skulle hem blev det storm så att de fick lov att gå i land på en holme. Där var det en eld som det vatt folk omkring, och de talade om att det bodde en jätte på ön, som inte var farlig, men om han kom och hälsade, så skulle de i alla fall räcka till honom ett glödgat järn, som lågdär. När jätten kom och räckte fram handen så stack de till honom järnbiten, och han klämde till om den, så att gnistorna yrde om. När han så fick veta, att de var från Ölserud, så sade han, att han hade märkt att de var lika varma där som förr.

se sid. 8.

Så frågade han, om de kände Ingrid i Grimbråten, och det gjorde de. Då bad han, att de skulle ta med ett skärp till henne, och ett skrin med guld och det lovade de.

När de kom på hemvägen så började de fundera om det inte kunde vara något trolltyg med det där, så de gick i

ACC. NR M. 1738

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

land på en holme vid Staviken och spände skärpet omkring en tall. Den flög genast upp med roten och bar iväg genom luften åt Borgvik till, så Ingrid hade väl fått göra samma resa hon om hon hade fått det om sig. Se'n öppnade de skrinet också, men då fick de ge sej iväg fort, för hela holmen tog eld.

121
Staviken,
fyrplats
i S:a Ny

Finnkärningen på Lurö Brott.

En utav de största öarna i Lurö skärgård heter Lurö Brott. På ett ställe stupar den tvärbrant ner i sjön och där är det ett hål tvärs igenom berget. Segelleden går alldeles förbi där så ibland kan det hända att skepparna får ligga över där antingen för stiltje eller storm. Då brukade de ta in hos en finnkäring som bodde där och de påstod att hon rådde över väder och vind.

122

Finnkärning
har makt
över väder
och vind.

Så var det en skeppare, som gick där och jämrade sig över att det inte blåste, men det tyckte finnkärningen, att det skulle vara lätt avhjälpt och så sa hon till honom, att han skulle krypa igenom det där hålet i berget tre gånger, och det gjorde han. Då gav hon honom en näsduk med tre knutar och sa, att med de två kunde han reglera vinden, men den tredje skulle han låta bli att öppna.

Så fort han öppnade den första knuten blev det vind och när han kom ut i rum sjö och öppnade den andra så blev det

ändå bättre, men han var i alla fall inte säker på att det var käringen som skaffade vind än han funderade allt på om det inte kunde ha börjat blåsa ändå. Så han tänkte, att han skulle pröva käringen, så han tog och öppnade den tredje knuten också.

122
Finnkäring
har makt
över väder
och vind.

Då blev det en orkan så att skepparn svimmade, och när han vaknade opp igen, så låg både han och skutan i en mosse högt uppe i land borta vid Kristinehamn.

123

Vid Skane i By socken är det en backe som de kallar för penningebacken. Där tror de att det är en skatt begravn. Det var två stycken, som skulle ta opp den, men när man skall gräva upp skatter, så skall man vara alldeles tyst. Det var de också och de höll på och grävde tills de fick se en stor kittel alldeles full med pengar. Men när de hade kommit så långt fick de se en höna, som kom med en stor kull med kycklingar och när hon lockade på dem så sa hon:

Skatt i
jorden

Raska på
mina små grå,
vi ska te Stockholm i kväll.

Ja, då har ni också nog att göra sa'den ene utav skattgrävarna då, och med detsamma sjönk kitteln ner i backen igen och sen dess har ingen sett den mer.

124

I Ölserud var det en som de kallade Kalle i Sälta. Han

hade vart dräng hos en gubbe i Finserud, som de kallade för Asken. Men så fick han sej en jordbit invid Grimbråten och den röjde han själv och byggde sej en stuga. När han då hade kommit ifrån Asken så sjöng han:

Hu är jag nöjd, nu är jag glad,
min egen jord jag plöjer,
och inte Askens stränga lag
mig under oket böjer.

I alla falla så var han i skogen och brände tjära denne Skogsrå och då kom skogsråa till honom och gick i vägen för honom, så att han blev hindrad i arbetet. Hon ville värma sig vid tjärdalen, men han tänkte att han skulle hålla henne varm, så han tog en skopa het tjära och slängde på henne. Då skrek hon till och sa något till honom, men jag kan inte minnas vad det var fastän det gick på rim. I alla fall så skrek hon och blev borta.

125

Det var en gubbe ifrn Rustan (ölseruds socken) som körde ett tungt lass över Rüstamossen på värkanten, när det var dåligt före så att det nätt och jämt bar. När han kom i kanten på mossen, så kom skogsråa och hängde sej på och ville åka. Men gubben gav henne en släng, så att hon for av. Då sprang hon bakom en gränbuske och ställde sej och slog till ett gapskratt. Då sjönk både släden och lasset ner i mossen, men gubben blev kvar.

Skogsrå
hämnas

På ett ställe i Botilsäter var det en piga som gick ut

Skogsrå
och vargar

till lagården när det var månljust en vinterkväll. Då fick hon se skogsråa komma förbi i flygande fläng med ett stenfat inunder var armen och en hop vargar efter sej. Pigan sprang efter och fick se, att skogsråa hoppade upp i en glugg på ett av uthusen vid Kalvhagen (gård vid Botilsäters kyrka) och satte sig där fastän vargarna hoppade och nafsade efter benen på henne. Pigan smög sej in i ladan och gick så att hon kom nedanför den gluggen, där skogsråa satt och så knuffade hon till henne med en hötjuga bakifrån så att hon for ned till vargarna.

På en holme i Annebergsviken ligger ligger det bronsåldersröse och så ligger det ^{ett} på en udde mitt emot. Där tror folk att två jättar ha stått och kastat sten på varandra.

I Råglända (Botilsäters socken) är det en familj som de påstår har spöken med sej vart de går. Så fort de kommer bort till ett ställe, där det aldrig spökar annars blir det otrevligt på något vis där. Det slår i dörrar och tju^{den}ter i fönster och om de har fioler på något ställe där någon av familjen kommer in, så blir det väsen i dem också.

Min farfar och farmor for ifrån Åmål till Grimbråten en kväll på vintern. När de kom mitt för By kyrka fick farmor se en vitklädd dam mitt på vägen, så hon ropade till farfar, att han skulle stanna, så att han inte körde på henne, men han såg henne inte. Jämt som hästen var alldeles inpå henne försvann hon

125 _____
Skogsrå och
vargar

126

Jättekast

Spöken föl-
ja vissa
personer

127

Spökeri
vid kyrka
och lands-
väg

127 ARKIV
Spökeri—
vid kyrka
och lands-
väg

Spökeri i
gammal herr-
gårdsbyggnad

i ett enda tag, men istället kom det upp en vit vägg på var sida om vägen, och det såg de bägge två. Det där vita följde med dem ända till Grimbråten och det är ungefär tre mil.

På Säfle herrgård lär det ha spöket förr i världen och varit något konstigt. En gång för längesedan på ett julkalas, tog vinet slut så de skickade en piga ner i källaren efter mer, men hon kom aldrig till baka. Då skickade de ner en dräng, som skulle se efter vart hon blev av, men han kom inte tillbaka han heller, och det var ingen, som såg några spår av dem sedan.

Emellan Hargene i By och Vänerns strand ligger det en stor sten ungefär på halva vägen. När de skall gå ner och fiska, är de tvungna att sätta sej ett tag på den stenen, annars får de ingen fiskelycka.

Vilsten

128

När de sitter och metar lake brukar de ofta sjunga följande värs:

Fiske-
visa

Lake, lille grå,
kom och häng dej på,
kom skall du se
vilken skjuts du skall få.

Den värsen gjorde en, som de kallade Jonas i Ångo en gång när han satt och metsade.

När någon fyller år så händer det ofta att grannarna

Firning och
firvisa

ACC. NR M. 1738

Dubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"firar" honom. Det går så till att alla i hemlighet gå till fest-
föremålets bostad försedda med kaffe och bröd samt vanligen med-
förande någon present som åstadkommits genom sammanskott. I av-
sikt att överraska så mycket som möjligt uppstämmer vid dörren en
sång. I Millesviks pastorats socknar begagnas därvid alltid följande firvisa:

128 —
Firning och
firvisa

God afton här i huset, så många som ni är
vi beja om förlåtelse vi komma till besvär,
vi komma nu i natten så många.
I dag fyller du dina --- år
i denna besvärliga världen,
och Herren Gud han vete hur många återstår,
han räknat har sekunderna, han prövar oss vart år,
så gör han med oss alla här på jorden.
Nu äro vi hitkomna, ja detta lilla lag
och skola snart till hemorten vända,
men innan som vi skiljas åt, så dricka vi en skål,
och skål för N.N., som han oss ej försmår,
och skål för alla övriga i huset.

129

Anm. Jag har åtskilliga gånger varit med på firning
inom By pastorat(nordligare delen av Näset). Festligheten har all-
tid börjat med en sång men om den här ovan refererade har jag ej

haft en aning förrän hr. Schyman meddelade mig den. Jag antog länge, att denna firvisa aldrig varit känd norr om Botilsäters socken vilken åsikt hr. Schyman m.fl. delade. Emellertid meddelade mig senare lantbrukaren Edv. Jansson, Fernsås, Södra Ny, att man i hans ungdom ofta började firning med avsjungandet av en sång som började:

God afton här i huset, så många som ni är
vi beja om förlåtelse vi komma till besvär.

Fortsättningen mindes han inte. Då jag icke hade talat om visans innehåll eller ens läst någon rad av den kan inte minnesfel hos Jansson föreligga. Men det förefaller egendomligt att den kan ha glömts bort så totalt i en socken då den alltjämt ofta användes i grannsocknen. Dock bör kanske meddelas att Södra Ny och Botilsäter i stort sett skiljas av ett skogsbälte av 5 - 9 kilometers bredd.

Upptecknerens anmärkning.

Förr brukade man alltid överlämna en "firtavla" till festföremålet. Reproduktion av en sådan å nästa sida.

Skiss: "Firtavla" från år 1863. Originalen till- 131
hör Emil Olsson, Fernsås, S:a Ny.
Se originalet sid. 131.

Då man drack spelmannens skål på bröllop och andra festliga tillställningar, sjöng man följande låt:

Kom min värdinna, kom ge mig ett glas

kom ge mig ett av de bästa.

Kom min värdinna, kom ge mig ett glas

kom ge mig ett av de bästa.

Ett glas kan du väl få min rara,

om det med kyssar du vill betala

i grönan skog.

(Meddelad av I. Schyman)

Att gå med spelmannsskålen kallades det, då man tog upp kollekt för spelmannens avlöning, vilket mest förekom på ungdomens tillställningar. Då sjöng man:

1.

Munsjör From, Munsjör From

tager fram sin penningpong

och ger en fattig speleman

som spelar hela natten.

2.

En tolvskillning är allt för lite

nej, en daler det skall vi ha

för speleman får sina strängar slite

å vi ska dense intill ljusan da'.

3.

Tack och tack skall munsjör ha
för sina redliga skänker.
Han skall få den han vill ha
och den han mest uppå tänker.

Melodin till denna visa finnes upptecknad å sid.
efter Alfr. Larsson. Se sid. 96 och 118. Texten har också med-
delats mig av honom.

Vers hopsatt av de öknamn som byborna i Ölseruds
socken givit varandra.

Averstads galter,
Byns oxar,
Torveruds höns,
Gulfsjö tuppar,
Helleshults vever,
Olseruds sneppar,
Knappa slaner,
Hökhult taner,
Nol-Gremmert bässer,
Sör-Gremmert får,
det varar så länge världen står.

133

Ramsor

134

En annan dylik vers torde vara förtjänt av att tagas med här ehuru jag inte hört den vare sig i Näs eller Gillbergs härad utan i stället i Ölme härad.

134 —

I Bergsjö där är de så late,
i Hultkastet sover de än,
i Sjöänd' går de opp före dager,
på Fallet där går det med kläm,
i Bergsjötorp fånger boen fisken
må nota å läggern på fate å åter'n rå,
i Arvidstorp går det med reserv
i Gåsviken går de med brev på an,
och i Brosäter dundrar de och bråkar
så Klampas står på sned.

Skomakaren består följande värs i Ölserud:

135

Skomekar'n,
skolåda
lästknippe och spetesyl,
sluehandsken,
tummeringen,
och klappa flickorne i månesken.

Här nedan medtagas några vaggvisor, barnrim och
rämsor.

ACC. NR M. 1738.....

1.

Ro, ro för barna
katten hänger i garne.
Mor mal gryna,
far slakter svina,
det skall bli mat åt barne.

2.

Vi ska ro till Sälte,
köpa barne bälte,
tyske skor å spänne.
Vi skall sova länge.

3.

Det kommer en rävv lackande oppför alla höga berg
och backar:
Käre mor och far, lån mej lite mjöl och salt,
för i mor'n skall jag slakte min store julegalt.
Pillipen.

4.

Namn på fingrarna:
Tummetott,
Slickepott
Långeman

10 dubblott

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

135 —

Vaggvisa

136

Barnrim

Dumbbells

Gullebrand

Å lille Petter Speleman.

5.

Räknerämsor som användas av barnen vid "Hök och duva" eller som leken kallas på Nässet: pecken eller datten.

Räkne-
ramsor

Ena,
bena,
app,
napp,
du slapp.

11

137

Allen.

Päll en

Sipron sällan

skeppet går över våg,
fyra fötter ingen tå,
du skall stå.

11.3

Annika,
Dannika,
lonton,
tonton,

ACC. NR M.1738.....

Simmelimaka,
konungen skaka,
ärlan, pärlan, puff!

IV

Exere, lexere, domareden
Kung Karl, general,
gick igenom silversal.
Åtta veckor före jul
dansar Anna-Britta brud,
ut du nu din långe stut.

V

Albo, dalbo, dingeridolv
Dalbo körke triller ikoll,
vår står än ett år,
inte stjäle, inte ljuger,
det skall bli så jämt som tjuge.

VI

Ramsa som användes av domaren vid pantlekar:
Ja står på en het sten å ja svi'r å ja bränner
Den denna penten igen känner
skall få stor dom.
Sedan detta är sagt avkunnas domen.

110mb154a11

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
137 ARKIV

Räkne-
ramsor

138

Skiss: Taklagskrans, Sjöfåle 1925.

" Majstång, Torsby 1924.

" Toppkrans på kolmila, Varnum 1925.

Se originalet sid. 139.

Majstången är nu ej mere så allmänt bruklig i södra Värmland. Visserligen förekommer den understundom t.ex. då godtemplarremöten hållas vid midsommar, men de majstänger som då resas förefalla rätt chablonmässiga. I Fryksdalen däremot är majstången 140 allmänt i bruk, framför allt i Fryksände socken. En god representant för den där brukliga typen, ritade jag av i Torsby midsommaren 1924. Den var omkr. 12 meter hög. Vid de särskilda gårdarna funnos ofta mindre stänger 2 - 4 meter höga.

Toppkransar på kolmilor har jag flera gånger iakttagit i östra Värmland. En furuslans i mitten av milan är längre än den övriga veden och får behålla en toppruska som viras ihop till en krans med ungefär två decimeter diameter.

Taklagskrans brukas rätt allmänt över hela Värmland. Den hissas då takstolarna kommit upp, alltså innan taket verkligen blivit lagt. Samma dag som taklagskransen hissas brukar taklagsölet hållas.

Om julen uppsätts julkärvarna inom Näs härad mestadels på sådant sätt, som vidstående bild visar. En gran av ett par meters höjd kvistas i toppen, varefter julkärven trädas på den släta stammen och får stöd mot de första grenarna.

Skiss: julkärve.

Se originalet sid. 140.

Ordstäv

antecknade från folkets dagliga tal i
Näs och Gillbergs härader.

"En ä inga stönn säker", sa han som mette i vassån
(vattensån).

"Möcke väsen å lite ull", sa käringa när ho
klepppte sugga.

"Dä låter", sa han som trampa i klavere.

"Nu far vi", sa tuppen när höken tog en.

"Styggt men starkt", sa Skam, när han sydde
ihop ögon på mor sin med gransvegar.

(Gransvegar = unga grantelningar som värmas över Svegar
eld och sedan vridas ihop till "hank" för sammansättning av gårds-
gårdsstörar eller, i undantagsfall användes till tunnngjorder.
Till dylika gjorder begagnas dock helst hasslevidjor. Tillverk-

141

Tunnbinderi

142

ningen av "svegar", var emellertid en sysselsättning som regel- 142
bundet förekom i de gamla bondgårdarna under vintern)

"God natt", sa' Skam, när han stöp i vassån.

"Långt hånna å dit", sa' han som pekte på månen.

"Alle mōner jōnker", sa' myggan, när hon pinkade
i havet.

"Alle mōner jōnker" betyder: Alla sätt hjälpa till.)

"Nu skall det bli andra bullar", sa' bagaren,
när han sket i baktråget.

Andra talesätt

Dä ä latin för katta.

Dä ha' du allt fått om bakfoten

Nu ha' di allt slage 'en dälmas i dej

Skära ris åt egen rygg.

Du löver runt men håller tunt.
löven ä bra, men höllen ä bättre.

Sme'ns märr å skomakarens käring har sämst

på fötterna.

gång.

Det är inte gott att veta var haren har sin

Man vet bäst själv var skon klämmer.

Gå på i ullstrumporna.

143

Ordspråk

Ordspråk

ACC. NR M. 1738

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ju mer man rör i skiten, desto värre luktar det.
Det är inte för sent att bli skorvig.

143 —
Ordspråk

Här nedan meddelas en del anteckningar, som inte lämpligen kunnat införas förut. Då det i allmänhet är fråga om allmänt gängse föreställningar och bruk, som jag själv iakttagit, antecknas i regel icke sagesman. Docenten C.W. von Sydows frågelista i våra folkminnen följes i stort sett.

Föreställningar om människan:

Söndagsbarn anses vara lyckobarn, men de ha anlag för att se i syne. (Södra Ny)

Söndagsbarn

Sådana människor som ha ögonbrynen sammanväxta tros komma att drunkna. (Näs o. Gillbergs härader)

Sammanväxta
ögonbryn

Om den första människan man möter, när man skall resa någonstans är en kvinna, så är det bäst att vända om, såvida det inte är en dålig kvinna, för de ha tur med sig. (S:a Ny)

Dåligt möte

144

Föreställningar om djur:

Nyckelpigan kallas i Långserud för guldko. Man brukar låta henne gå på handen och säger då till henne:

Nyckelpigan

Guldko, guldko, mät mig granna handskar!

(Folkskoll. D.Lindskog)

Göken tystnar, när han får se den första hösåtan.

Uven ropar: Klö vitt, klö vitt! Därigenom förebådar han att någon skall dö. (Södra Ny)

Om småfåglar sätta sig på fönsterbrädet och hacka på rutan, så kommer någon att dö i huset.

Stjärnskott:

Stjärnskott tros i allmänhet vara verkliga stjärnor som falla ner, och för var gång en stjärna faller lämnar en själ det jordiska. (Näs härad)

Om man drömmer om pengar, så kommer man att råka ut för förargligheter.

Man skall inte lyckönska en person som går ut på jakt eller står i begrepp att göra något viktigt.

Om man rodnar så är det ett tecken på att någon frånvarande talar illa om en.

Om man hickar, så är det någon frånvarande som är avundsjuk på en.

"Innan de badade lade de alltid stål i vattnet för att binda näcken och så sade de till honom, att han skulle vara så långt borta som de kunde höras, och så skrek de så mycket de nånsin orkade" (Lars Andersson, Ny)

Det är ett, såvitt jag vet, i hela Värmland spritt Spotta på metmask

Uven

Småfåglar
och varsel
av dem

Stjärnskott

Dröm om
pengar

Icke
lyckönska

Rodnad

Hicka
145

Binda näcken

ACC. N:R M. 1738....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

145 —

Spotta på
metmaskSpotta för
möte med
katt

Drömgröt

bruk att spotta på metmasken när man sätter den på kroken.

Har man dragit upp och inte fått napp så spottar man åter på masken innan man kstar ut.

Om man ser en katt springa över vägen skall man spotta tre gånger, annars får man otur.

Om tre personer äro tillsammans kan man koka drömgröt. Den göres av tre slevar salt, tre slevar mjöl och tre slevar vatten. Smeten göres i ordning under absolut tystnad. Sedan rör man i grytan likaledes under tystnad och alla tre hålla i sleven på en gång. Om så drömgröten ätes under tystnad, så får man i drömmen under den kommande natten se tillkommande ting. (Jag har själv varit med om det. Drömgröten smakade naturligtvis avskyvärt. O.L.)

I Kvaldersrud (Botilsäter) är det en gubbe som spår i kort så att det aldrig slår fel. (Meddelande av Alfr. Larsson, Humled.)

Spå i kort

Forts. i del 11.